

ситуацій. Наличие представления о совокупности юридических ценностей позволяет юристу сформировать юридически ценностную ориентацию. Это в свою очередь является объективной предпосылкой для действенного осуществления права как регулятора общественных отношений.

В. В. Білоус, доцент кафедри криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ПРАВОМІРНІСТЮ ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

Розглянуто сучасний стан забезпечення судового контролю на стадії досудового слідства в Україні. На основі зарубіжного й вітчизняного досвіду досліджено можливості та запропоновано напрямки використання інформаційних (телекомунікаційних) технологій для забезпечення судового контролю за правомірністю порушення кримінальної справи.

Рассмотрено современное состояние обеспечения судебного контроля на стадии досудебного следствия в Украине. На основе зарубежного и отечественного опыта исследованы возможности и предложены направления использования информационных (телекоммуникационных) технологий для обеспечения судебного контроля за правомерностью возбуждения уголовного дела.

Людина – єдина вісь, навколо якої в Україні повинна відбуватися розбудова правової, соціальної держави. Конституцією України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3); права і свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 1, 2 ст. 55 Конституції України). Судове рішення має базуватися на принципах верховенства права, неупередженості, незалежності, змагальності сторін та рівності всіх учасників судового процесу.

Кримінальне судочинство здійснюється судами загальної юрисдикції, до повноважень яких належить як вирішення в процесі розгляду криміналь-

ної справи по суті питання винуватості (невинуватості) особи у вчиненні злочину, так і судовий контроль за дотриманням законності в діяльності правоохоронних органів під час проведення ними дізнання та досудового слідства. Судовий контроль за правомірністю порушення кримінальної справи є дієвою гарантією прав і свобод людини і громадянина, що забезпечує реалізацію права особи на судовий захист та не допускає зловживань з боку посадових і службових осіб правоохоронних органів. Метою судового контролю є своєчасне забезпечення захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина. Тому в грудні 2006 р. з метою забезпечення реалізації права особи на судовий захист від незаконних дій посадових і службових осіб правоохоронних органів було внесено зміни до КПК України та доповнено його, зокрема, положенням ст. 236⁷, відповідно до якого стало можливим оскарження до суду постанови про порушення кримінальної справи, що є формою судового контролю на стадії досудового слідства. Цією статтею встановлено, що постанова органу дізнання, слідчого, прокурора про порушення кримінальної справи щодо конкретної особи чи за фактом вчинення злочину може бути оскаржена до місцевого суду протягом особа часу до моменту закінчення досудового слідства. Таким чином, особа, щодо якої порушено кримінальну справу чи інтересів якої вона стосується, одержала право звернутися до суду в разі наявності підстав для тверджень стосовно посягання на її права й законні інтереси та неправомірності порушення кримінальної справи. Згідно з ч. 1 ст. 236⁸ КПК України скарга на постанову органу дізнання, слідчого, прокурора про порушення справи розглядається не пізніше п'яти днів з дня її надходження до суду. Законодавчо закріплено право на оскарження до суду названих постанов створило кожному умови для захисту порушених прав і свобод, їх відновлення, сприяло виконанню завдань кримінального судочинства та слугувало одним із способів забезпечення правопорядку в державі. Крім того, у положеннях ст. 236⁸ КПК України було закладено ефективний механізм захисту прав людини від протиправних посягань на стадії досудового слідства, який не допускав зловживання правом або невиконання обов'язку з боку органу досудового слідства, дізнання, прокурора у зв'язку з ненаданням без поважних причин у встановлені судом строки матеріалів, на підставі яких було прийнято рішення про порушення кримінальної справи, або неявкою без поважних причин прокурора до суду.

Однак Рішенням Конституційного Суду України від 30 червня 2009 р. № 16-рп/2009 (далі – Рішення) визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), зокрема, такі положення ст. 236⁸ КПК України:

— «у разі неподання (органом дізнання, слідчим або прокурором, у провадженні якого знаходиться справа) без поважних причин до суду матеріалів, на підставі яких було прийнято рішення про порушення справи, у встановлений суддею строк суддя вправі визнати відсутність цих матеріалів підставою для скасування постанови про порушення справи» (ч. 7);

— «неявка (*прокурора*) в судове засідання не перешкоджає розгляду справи» (ч. 9).

Це Рішення суттєво вплинуло на гарантії щодо перспективи розгляду скарги по суті та можливості реалізації громадянами прав на доступ до правосуддя, ефективний судовий захист, здійснення правосуддя незалежним судом, публічний розгляд справи впродовж розумного строку, подолання неправомірних перешкод у розгляді скарги, рівності можливостей сторін через отримання преференції стороною обвинувачення зловживати своїми обов'язками. Не можна не погодитися з окремими думками суддів Конституційного Суду України М. А. Маркуш і А. А. Стрижака стосовно зазначеного Рішення, відповідно до яких після визнання викладених положень неконституційними суди втратили ефективний механізм розгляду скарги впродовж встановленого законом строку тому, що розгляд скарги тепер залежить не від строків, закріплених у законі, а від волі однієї із сторін – сторони обвинувачення, яка може без поважних причин не подати матеріали, на яких ґрунтується постановова про порушення кримінальної справи, або без поважної причини не з'явиться до суду, щоб довести перед судом правомірність порушення справи (ч. 9 ст. 236⁸ КПК України), що перешкоджатиме розгляду скарги по суті тому, що неподання без поважних причин матеріалів, на яких ґрунтується постановова про порушення кримінальної справи з прийняттям Рішення, є перешкодою розгляду скарги громадянина, який звернувся до суду за захистом своїх прав.

У результаті прийнятого Рішення суд при здійсненні функції судового контролю втратив свою самостійність і незалежність у визначенні законом строки здійснювати функцію судового контролю на стадії досудового слідства тому, що він обмежений у здійсненні зазначеної функції волею чи бажанням сторони обвинувачення, яка через ненадання без поважних причин суду матеріалів, на підставі яких було прийняте рішення про порушення справи, впливає на строки розгляду справи та розгляд скарги по суті, який за відсутності механізму, що містився в попередній редакції статті у зв'язку з визнанням окремих її положень неконституційними, може й не настати, тому що досудове слідство у кримінальній справі буде закінчено і передано до суду для вирішення її по суті. Отже, інститут судового контролю на стадії досудового слідства в частині перевірки законності постанови про порушення кримінальної справи втратив свою ефективність, а громадянин – право бути належним чином забезпеченим ефективним засобом правового захисту в суді стосовно його прав, порушених на стадії досудового слідства в момент порушення кримінальної справи, чим порушено вимоги ст. 55 Конституції України.

Із знищенням механізму захисту прав громадян через розгляд їх скарги на постанову про порушення кримінальної справи, закладеного в положеннях, визнаних неконституційними, знищено механізм гарантії додержання принципу змагальності, змістом якого є спір про право рівних сторін перед безстороннім суддею, оскільки розгляд скарги та відновлення прав громадян залежать від волі й бажання сторони обвинувачення. Прийняттям

Рішення створено ситуацію, за якої право на оскарження постанови про порушення кримінальної справи, передбачене в ст. 236⁷ КПК України, та право на судовий захист, встановлене ст. 55 Конституції України, може мати декларативний характер щодо окремих осіб, оскільки відсутній механізм забезпечення цих прав. Крім того, неврегульованим залишено, зокрема, питання, яким чином суд має протягом встановленого п'ятиденного строку розглянути скаргу в разі ненадання без поважних причин матеріалів, на підставі яких було порушено кримінальну справу, та при неявці прокурора в судове засідання, на якому розглядається скарга.

Нині майже все населення земної кулі живе в умовах технологічної цивілізації, а Україна перебуває на хвилі п'ятого технологічного укладу, основою якого є, зокрема, обчислювальна техніка, штучний інтелект, телекомунікації. Прогнозується, що нова інноваційна хвиля базуватиметься на здобутках попередньої та буде пов'язана з інформаційними технологіями, однак якщо раніше під інформаційними технологіями розуміли лише технології передавання інформації (телекомунікації), то тепер очікуються інновації в технологіях оброблення, аналізування інформації та надання її користувачам в найбільш зручному вигляді¹.

До 2011 р. уже понад 3 млрд. людей, або приблизно половина населення планети, будуть підключені до мережі Інтернет². А Україна згідно із звітом Міжнародного союзу електровз'язку вже обіймає 58 місце із 159 країн за рівнем доступу до мережі Інтернет і мобільного зв'язку³. За даними компанії Bigmir-Internet, кількість українських регулярних інтернет-користувачів збільшилася з 2,42 млн осіб у 2005 р. до 16,22 млн в лютому 2010 р. і вже становить третину населення країни. За рахунок відносної новизни та сучасних технологій українські широкополосні Інтернет-мережі мають значний запас пропускної здатності та за ступенем їх готовності до зростання трафіку Україна досягла рівня Великої Британії⁴, що беззаперечно є вагомим технічним підґрунтям для розбудови в Україні сучасного інформаційного суспільства.

Інтеграція в криміналістику досягнень природничих і технічних наук, ускладнення технічних засобів, удосконалення й розвиток методик їх застосування пов'язані зі складними технологічними операціями, що зумовлює необхідність використання не тільки криміналістичної техніки, а й технології⁵. Судовий контроль за органами досудового слідства полягає в

¹ Див.: Бондарев А. Фабрики мысли / А. Бондарев // Корреспондент. — 2009. — 11 дек. — С. 54.

² Див.: Контракты. — 2009. — 21 дек. — № 51–52. — С. 48.

³ Див.: Фокус — 2010. — 5 марта. — С. 9.

⁴ Див.: Корреспондент. — 2010. — 2 апр. — С. 28–30.

⁵ *Технологія* (нім. Technologie – грец. techne мистецтво, майстерність + logos наука, вчення) – сукупність методів і процесів, що застосовуються в якій-небудь справі, у виробництві чого-небудь, а також наукове описання таких методів (див.: Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов / Л. П. Крысин. — М. : Эксмо, 2007. — С. 774).

тому, щоб забезпечити особі гарантію захисту її прав та інтересів у суді ще на стадії досудового слідства, яка є найбільш закритою та на якій вчиняється найбільше порушень щодо прав людини. За допомогою судового контролю здійснюється перевірка законності рішень і дій органів дізнання й досудового слідства, а тому закріпленій у ст. 236⁸ КПК України ефективний правовий механізм покликаний забезпечувати право громадян на справедливий суд і публічний розгляд скарги щодо порушення кримінальної справи в установлені законом строки, дотримання прав і свобод особи, верховенство права, рівність усіх перед законом і судом, гарантії перспективи розгляду справи по суті, доступ до правосуддя тощо. Здійснення судового контролю за правомірністю порушення кримінальної справи в умовах інформаційного суспільства та наявності Рішення потребує впровадження в діяльність правоохоронних органів і судів інновацій у формі інформаційних технологій.

Сучасна парадигма інформатизації судочинства має ґрунтуватися на законодавчому дозволі використання в усіх видах судового процесу інформаційних технологій, що охоплюються процедурами судочинства (діяльність органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, судово-експертних установ, судів, установ виконання покарань, адвокатури). Використання інформаційних технологій у судочинстві має бути дозволено при проведенні будь-яких процесуальних дій як в «очному», так і в інтерактивному (дистанційному) режимі з одночасним веденням документообігу та діловодства на паперових і електронних носіях¹.

Науковим і методичним засадам інформаційного та інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів присвячено фундаментальні дослідження Є. Д. Лук'янчикова² і В. В. Бірюкова³. Однак інформаційному забезпеченню судового контролю за правомірністю порушення кримінальної справи в науковій літературі й дотепер не приділено належної уваги, що є неприпустимим з огляду на той факт, що за кількістю громадян, які вимушені домагатися справедливості в Європейському суді з прав людини, Україна посіла третє місце серед 50 країн – членів Конвенції про права людини. По 10 тис. зі 119,3 тис. справ, що перебувають на розгляді в Європейському суді з прав людини, відповідачем є Україна. При цьому якщо у 2006 р. українських справ було 5,7 % від загальної кількості, то на початку 2008 р. – 7 %, а на сьогодні – вже 8,4 %. Поряд зі скаргами на тяганину під час судового розгляду та виконавчого провадження найбільш поширени-

¹ Див.: *Сегай М.* Концептуальні засади інформатизації судочинства / М. Сегай // Вісн. Акад. правов. наук України. — Х., 2000. — № 4 (23). — С. 193–200.

² Див.: *Лук'янчиков Є. Д.* Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія / Є. Д. Лук'янчиков. — К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. — 360 с.

³ Див.: *Бірюков В. В.* Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монографія / В. В. Бірюков. — Луганськ : РВВ Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2009. — 664 с.

ми причинами звернення зі скаргами є затягування досудового слідства¹. З огляду на це вважаємо, що забезпеченню своєчасного надання до суду матеріалів, на підставі яких було порушено кримінальну справу, та участі прокурора в судовому засіданні, на якому розглядається скарга, сприятиме застосування під час здійснення судового контролю за правомірністю порушення кримінальної справи відповідних положень криміналістичної техніки й тактики, а також новітніх інформаційних технологій, покликаних оптимізувати інформаційні потоки, підвищити доступність і оперативність отримання інформації².

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації» інформаційна технологія – цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість оброблення даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування. Відповідно до розділів I і VI Концепції Національної програми інформатизації, схваленої Законом України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 4 лютого 1998 р. № 75/98-ВР інформаційні технології є складовою національної інфраструктури інформатизації, створення якої з урахуванням світових тенденцій і досягнень сприятиме рівноправній інтеграції України у світове співтовариство.

Передусім для спонукання посадових осіб органів дізнання, слідства й прокуратури до раціонального використання робочого часу та попередження випадків ненадання до суду документів і нез'явлення прокурора в судові засідання без поважних причин доцільно скористатися позитивним досвідом підрозділів поліції землі Гессен (Німеччина), де робочий день

¹ Див.: *Трибушная Е.* Украинцы против Украины / Е. Трибушная // Корреспондент. — 2010. — 26 марта. — С. 26–27.

² Однією з важливих складових частин процесу успішного функціонування органів прокуратури є своєчасне реагування на події. Адекватність реагування в першу чергу залежить від швидкості передавання інформації та наявності зв'язку між структурними підрозділами, які входять до складу органів прокуратури. За дослідженням, проведеним прокуратурою Одеської області, передавання однієї факсограми обсягом 5 аркушів триває від 15 до 25 хв залежно від умов зв'язку. Передавання тієї самої факсограми усім 40 районним прокуратурам Одеської області триває від 3,5 до 5,8 год. У свою чергу, всім районним прокуратурам необхідно витратити стільки ж часу, щоб відповістити в аналогічний спосіб. Слід також урахувати й значні витрати бюджетних коштів на забезпечення такого зв'язку. Стає очевидним, що така організація інформаційного обміну не сприяє поліпшенню оперативності роботи органів прокуратури, тому підрозділом комп'ютеризації прокуратури Одеської області спільно з НВК «Датаінфо» розроблено та впроваджено корпоративну систему електронної пошти. Використання цього програмного комплексу значно скоротило час передавання й приймання документів (див.: Інформаційне повідомлення про стан та перспективи комп'ютеризації прокуратури Одеської області [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/ua/geegions>. — 13.04.2010).

співробітників є чітко фіксованим. Автоматична реєстрація з'явлення на робочому місці та завершення виконання трудових обов'язків відбувається під час вмикання й вимикання персонального комп'ютера відповідним посадовцем¹. Слід зауважити, що за сучасного рівня правового нігілізму в Україні, коли навіть при голосуванні за доленосні для країни рішення наявність кворуму у Верховній Раді України та голосування фактично відсутніх на пленарному засіданні народних депутатів забезпечують так звані «кнопкодави», необхідно забезпечити контроль не тільки за своєчасністю увімкнення/вимкнення персонального комп'ютера, а й за ідентифікацією за різними біометричними ознаками особи, яка вчиняє зазначені дії, і відповідністю займаній нею посаді інформації, що створюється, поширюється та споживається.

Ще у дослідженні витрат робочого часу слідчого, проведеного Л. О. Соя-Серко в останній чверті ХХ ст. з метою впровадження рекомендацій із наукової організації праці, було встановлено, що лише близько 60 % слідчої діяльності присвячується власне слідчій функції, а інший час розподіляється між роботами, що мають підготовчий, канцелярський, дорадчий характер². Зараз питаю вага нерационально витраченого часу тяжіє до збільшення, і не в останню чергу через дуалістичну природу інформаційних технологій³. З огляду на це є доцільним використання вітчизняних напрацювань, завдяки яким стало можливим удвічі знизити обсяги споживаного трафіку та виключити відвідування співробітниками ресурсів, які не мають відношення до їх безпосередніх обов'язків, що, за приблизними оцінками, відбирало 22 год (13 %) робочого часу в місяць на кожного співробітника⁴.

¹ Див.: Стріляли по німецьких мішенях та дивилися, як «сканують» долони // Іменем закону. — 2006. — № 50. — С. 13.

² Див.: Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. — [2-ге вид., переробл. і допов.]. — Х. : Право, 2008. — С. 56–57.

³ Наприклад, після проведення внутрішнього розслідування мерією столиці Молдови м. Кишинєва було заборонено доступ на сайти соціальних мереж «Одно-класники» та Facebook і введено контроль трафіку через великі витрати посадовцями робочого часу на спілкування в соціальних мережах, що не було пов'язане з виконанням функціональних обов'язків (див.: Деловой статус – журнал Первой столицы. — 2010. — № 4. — С. 7).

⁴ Результатом спільних зусиль співробітників «УкрСиббанку» й компанії «ІТ Ленд», що спеціалізується на питаннях інформаційної безпеки, стало розроблення схеми, заснованої на апаратно-програмних комплексах Finjan Software та Blue Coat Systems. Перший з них має унікальну систему аналізу веб-контенту в режимі реального часу, а також модуль сигнатурного аналізу та призначений для захисту корпоративної мережі від усіх видів шкідливого коду. Другий, виступаючи як проксі-сервер, забезпечує веб-фільтрацію та кеширування. За рахунок використання такої дворівневої схеми побудови рішення вдалося не тільки надійно захистити інформаційну інфраструктуру, а й оптимізувати завантаження каналів зв'язку та отримати відчутний економічний ефект. Так, модуль веб-фільтрації дозволяє обмежити доступ до нецільових сайтів без шкоди для ділових процесів.

Орган чи посадова особа, які порушили кримінальну справу або у провадженні яких вона перебуває, мають бути зацікавлені у відстоюванні правильності й обґрунтованості прийнятого ними рішення про порушення кримінальної справи. Відмова відповідних посадових осіб без поважних причин надіслати до суду матеріали, на підставі яких було порушено справу, нез'явлення без поважних причин прокурора для виконання обов'язку довести правомірність порушення справи породжують сумніви щодо правомірності порушення кримінальної справи, достатності доказів і здобуття їх законним шляхом. Відносно ж співробітників органів прокуратури України слухним буде твердження про те, що особи, наділені повноваженнями здійснювати нагляд на дотриманням законності іншими, просто приречені бути взірцем законослухняності. Тому для забезпечення контролю за їх перебуванням у відповідному місці в потрібний час слід використовувати також можливості GPS-маяків і GPS-трекерів¹. Отримані в такий спосіб розбіжності координат місця фактичного знаходження прокурора з координатами місця, де він зобов'язаний був перебувати у зв'язку з виконанням службових обов'язків, слугуватимуть доказом при вирішенні питання про поважність причин ненадання до суду матеріалів, на підставі яких було порушено кримінальну справу, і нез'явлення прокурора в судове засідання, на якому розглядається скарга, а також вжиття відповідних засобів реагування.

Стосовно можливих у цьому разі зауважень щодо порушення особистих свобод, доречно згадати, що ще наприкінці ХХ ст. американський кримінолог і соціолог Дж. Беннетт вбачала в комп'ютеризації великі можливості в контролі навіть над злочинністю. За її визначенням, комп'ютер, що надає суспільству і приватним агенціям можливість бути в курсі всіх справ, «стане засобом, що стримує нас». Державні органи й бізнес вже створили електронні досьє, у яких простежуються всі аспекти нашого життя: борги, страхові позови, злочини, благодійні платежі, податки, медичні дані, трудовий стаж, психологічні особливості. І це є однією із складових боротьби зі злочинністю. Комп'ютери, що зберігають наші таємниці, все

Він містить бази, що регулярно оновлюються з понад 35 млн сайтів, розподілених на 100 тематичних категорій (див.: Куликов Е. «ИТ Лэнд» защитил 10 тысяч компьютеров «УкрСиббанка» / Е. Куликов // Компьютерное обозрение. — 2009. — № 43. — С. 16).

¹ *GPS-трекер* – автономний пристрій, що дозволяє відслідковувати місцезнаходження абонента через веб-інтерфейс і на відстані записувати його шлях (трек). Являє собою портативний GPS-приймач, об'єднаний з GSM/GPRS-модулем, для функціонування якого потрібна SIM-картка з активованою послугою передавання даних. Одержуючи супутникові координати, приймач у режимі реального часу (ступінь «реальності» задає сам користувач, а оновлювати місце знаходження можна через певні проміжки часу або за фактично подоланою відстанню) відправляє їх каналами мобільного Інтернету на веб-портал, де вони накладаються на електронну карту місцевості. У разі, якщо абонент знаходиться поза зоною GSM-покриття, трекер працює в режимі дата-лонгера – накопичує інформацію в буфері, а потім «вистрілює» її пакетом (див.: Авторевю. — 2010. — № 8. — С. 37).

більше будуть автоматично запрограмовані на «розмову» один з іншим. Ми постанемо оголеними перед електронним тираном, маючи на свій захист закон про свободу інформації. З одного боку, комп'ютери наступають на громадянські свободи, а з другого – заряджають громадян страхом перед злочинністю, страхом морального розпаду. В обмін на моральне виродження численні верстви населення будуть готові пожертвувати важливими розділами Білю про права¹. Прикладами такої готовності може слугувати те, що з 1998 р. ФСБ Росії розпочала впроваджувати СОРЗ (систему оперативно-розшукових заходів) – спеціальну апаратуру віддаленого контролю за всією інформацією, що передається через мережу Інтернет; а з метою фільтрації такої інформації Китай створив систему «Золотий щит»; у Фінляндії з червня 2009 р. набув чинності закон, який дозволяє працевластуваним слідкувати за електронним листуванням співробітників². Тому при загальносвітовій тенденції до посилення контролю за онлайн-активністю для врегулювання досліджуваних питань є цілком справедливим вести мову про запровадження не тільки системи фільтрації контенту³, а й моніторингу цільового використання робочого часу співробітниками правоохоронних органів.

Кожен, хто вважає, що його права й свободи порушуються, повинен мати право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі, навіть якщо порушення вчинили особи, діючі в ролі офіційних осіб (ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція)). Громадянин звертається до суду зі скаргою на постанову про порушення кримінальної справи за захистом своїх прав на стадії досудового слідства з тим, щоб суд здійснив судовий контроль і за наявності такого порушення негайно поновив його порушені права. При цьому жодний орган не може ускладнити доступ до правосуддя чи обмежити його право в розумний строк, без невиправданої затримки «одержати» ефективне і справедливе правосуддя (ст. 6 Конвенції). До рішень і дій, які ускладнюють доступ до правосуддя та невиправдано затримують одержання ефективного і справедливого правосуддя, беззаперечно належать випадки, коли без поважних причин оскаржений акт досудового слідства, прокурора не подається оперативно до суду; коли особи, дії чи рішення яких оскаржено, умисно, без поважних причин затягують розгляд справи через нез'явлення до суду чи ненадання негайно суду належних матеріалів. Тому про випадки нез'явлення прокурора в судові засідання та/або ненадання суду без поважних причин витребуваних документів доцільно доводити до відома широкого загалу в спосіб, визначений Порядком інформування громадськості про результати роботи у сфері протидії корупції,

¹ Див.: *Bennett G. Crimtwaps. The Future of Crime in America / G. Bennett. — N. Y., 1989. — P. XIII.*

² Див.: *Деловой статус – журнал Первой столицы. — 2010. — № 4. — С. 7.*

³ Див.: *Свобода слова в сети // IT Business week. — С. 34–39; СНГ: кольцо сужается // IT Business week. — С. 40–43.*

затвердженням постановою Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2009 р. № 1336¹.

При дослідженні питання *забезпечення своєчасності надання суду матеріалів, на підставі яких було порушено кримінальну справу*, слід урахувувати, що однією з основних засад судочинства є змагальність сторін і свобода в наданні ними суду своїх доказів та доведенні перед судом їх переконливості (п. 4 ч. 3 ст. 129 Конституції України). Принцип змагальності конкретизовано і в ст. 16¹ КПК України, де визначено, що розгляд справ у судах відбувається на засадах змагальності; суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків і здійснення наданих їм прав. На розвиток принципу змагальності на прокурора у справах щодо оскарження постанови про порушення кримінальної справи покладено обов'язок надати суду матеріали, на підставі яких було порушено кримінальну справу, у встановлений суддею строк (ч. 3 ст. 236⁸ КПК України). Недобросовісне виконання чи ухилення від виконання прокурором своїх обов'язків (ненадання без поважних причин до суду витребуваних матеріалів) дає підстави суду дійти висновку про наявність певних порушень під час вчинення окремих процесуальних дій. Аналіз Конституції України та КПК України свідчить про те, що завдання й обов'язки прокурора спрямовують його діяльність на доведення правомірності здійснення ним окремих процесуальних дій. Особа, стосовно якої порушено кримінальну справу (до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченої), а тим більше особа, інтересів якої вона стосується, не має можливості ознайомитися з матеріалами справи до закінчення досудового слідства з метою належного обґрунтування своїх заперечень проти порушення кримінальної справи. Саме тому на суд покладається обов'язок витребувати докази, на підставі яких було порушено кримінальну справу, а на прокурора – обов'язок їх надати.

З метою реалізації викладеного відзначимо, що в межах родового поняття «технології інформаційні» вирізняють видове поняття «технології телекомунікаційні», під якими розуміють, зокрема, сукупність різних технологічних інструментів і ресурсів, які використовуються для забезпечення процесу комунікацій, створення, розповсюдження, збереження та «управління» інформацією, що застосовує особа, яка проводить слідчу дію, для захисту прав і законних інтересів учасників кримінального процесу, повного, швидкого й об'єктивного розслідування злочинів². Основними видами

¹ Наприклад, за оцінками міжнародної неурядової організації Transparency International перелік найменш корумпованих країн очолила Нова Зеландія. На офіційному веб-сайті SFO (відділу з боротьби з великими шахрайствами, до компетенції якого віднесено боротьбу з корупцією) цієї країни кожному бажаночому надано можливість ознайомитися з доведеними фактами корупції, датою судового розгляду справи про корупційні діяння, прізвищами осіб, обвинувачених у вчиненні корупційних діянь, а також самому заповнити відповідну форму з повідомленням про факт корупції (див.: Корреспондент. — 2009. — 27 нояб. — С. 46–48).

² Див.: Михальчук Т. В. Використання інформації, отриманої телекомунікаційним шляхом, у розслідуванні злочинів : автореф. дис. на здобуття наук.

телекомунікаційних систем, що використовуються в розслідуванні злочинів, є: а) телеграф; б) телефон (у тому числі радіотелефон); в) радіо й радіотелеграф; г) телебачення (у тому числі кабельне); ґ) телекс; д) супутниковий зв'язок; е) електронні мережі.

Під час забезпечення судового контролю за правомірністю порушення кримінальної справи доцільно використовувати такі телекомунікаційні системи, як телефон (у тому числі радіотелефон); телебачення (у тому числі кабельне); супутниковий зв'язок і електронні мережі для:

а) забезпечення можливості подання (передавання) органом дізнання, слідчим або прокурором, у провадженні якого знаходиться справа, до суду електронною поштою, матеріалів, на підставі яких було порушено кримінальну справу;

б) залучення через комп'ютерну мережу в інтерактивному режимі on-line перекладачів, зокрема, рідко вживаних мов, фахівців різних галузей знань тощо;

в) залучення через комп'ютерну мережу в режимі on-line в судові засідання, на якому розглядається скарга, шляхом влаштування телемостів або відеоконференцій прокурора, на якого покладено обов'язок доведення правомірності порушення справи.

Те, що одним із найважливіших напрямів удосконалення роботи органів прокуратури України є автоматизація діяльності прокурорів і слідчих на основі сучасних досягнень у галузі комп'ютерної техніки та інформаційних технологій, добре усвідомили в прокуратурі Одеської області¹, де розроблена й активно реалізується «Концепція комп'ютеризації органів прокуратури Одеської області», головною метою якої є створення в межах прокуратури області автоматизованого інформаційного середовища, здатного повно й оперативно задовольняти інформаційні потреби прокуратур районної ланки, транспортних і спеціальних прокуратур. Концепція передбачає:

— двосторонній інформаційний зв'язок між органами прокуратури області всіх рівнів;

— створення єдиної системи збереження даних (електронного архіву), яка забезпечує доступ до даних і їх аналітичне оброблення;

— розвиток системи електронного документообігу, яка забезпечує формування, збереження, пошук, аналіз документів, контроль за їх виконанням, видавання необхідних звітів і довідок, а також роботу із законодавчо-нормативною базою даних;

— запровадження безпаперової технології автоматизації ділових процедур на основі системи електронного документообігу.

ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». — К., 2009. — С. 15.

¹ Інформаційне повідомлення про стан та перспективи комп'ютеризації прокуратури Одеської області [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gr.gov.ua/ua/regions>. — 13.04.2010.

Крім того, планується забезпечити інформаційний зв'язок ЛОКМ прокуратури області з відповідними системами обласної державної адміністрації, обласних управлінь МВС і СБУ, Апеляційного суду та Апеляційного господарського суду Одеської області, обласного управління юстиції, державної податкової адміністрації, митної служби, держкомзему, органів статистики тощо. Аналогічні зв'язки у перспективі матимуть і районні прокуратури на своєму рівні.

З метою забезпечення участі прокурора в судовому засіданні, на якому розглядається скарга, доцільно скористатися таким міжнародним досвідом. Ще у травні 2000 р. у Кембриджі відбувся черговий (XIV) Колоквіум Ради Європи, присвячений сучасним комунікаційним технологіям у правовій сфері. Зокрема, було розглянуто рекомендації Комітету експертів з питань автоматизації процедури судочинства¹. Розробники документа на основі вивчення світового досвіду рекомендували державам-учасницям Ради Європи запроваджувати інформаційні технології на всіх стадіях судочинства, у тому числі в інтерактивному режимі, за допомогою телемостів та інших сучасних засобів телекомунікацій. З цією метою запропоновано обладнати відповідними електронними засобами зали судового засідання, органи розслідування, ізолятори тимчасового утримання, адвокатські контори тощо. Сучасні системи відеозв'язку й телеприсутності здатні забезпечувати багатоточкові (одночасні для декількох учасників) відеовиклики з високою чіткістю передавання відеозображення та здатністю відеокамер змінювати кут нахилу, що дозволяє забезпечити не тільки візуальну присутність відповідного учасника відеоконференції, а й демонстрування ним письмових і речових доказів².

Конвенцією ООН від 2000 р. погоджено принципи використання відеозв'язку з питання надання взаємної правової допомоги країнам «Вісімки»; Конвенцією Євросоюзу від 2000 р. і Другим додатковим протоколом від 2001 р. передбачено як альтернативний економічно більш вигідний, ніж метод відеоконференцзв'язку, спосіб отримання показань від свідків або експертів – проведення слухання за допомогою телефонної конференції; Кишинівською конвенцією 2002 р. передбачено можливість використання відеоконференцзв'язку для одержання доказів у кримінальних справах тощо. Використання відеоконференцзв'язку також передбачає підготовлений у 1999–2000 рр. проект Правил процедури і доказування в Міжнародному кримінальному суді³.

Австрія однією з перших країн Європи інкорпоровала такі технології в процесуальне право. Перші кроки щодо впровадження в судочинство телекомунікаційних технологій зробила й Росія. Після постанови Конституційного Суду РФ, якою визнано неконституційним положення ч. 2 ст. 335 КПК

¹ Див.: Морозов А. В. Результаты работы XIV Коллоквиума Комитета экспертов Совета Европы по информационным технологиям и праву / А. В. Морозов, И. С. Полопанова // Информатизация правоохранительных систем : IX Междунар. науч. конф., 7–8 июня 2000 г. : сб. тр. — М., 2000. — С. 38–44.

² Див.: Свобода слова в сети // IT Business week. — С. 34–39; СНГ: кольцо сужается // IT Business week. — С. 60.

³ Див.: Михальчук Т. В. Вказ. праця. — С. 8.

РФ щодо права суду касаційної інстанції відмовляти засудженому, який утримується під вартою, брати участь у розгляді судом його касаційної скарги¹, Верховний Суд РФ почав використовувати телекомунікаційні технології. За їх допомогою засуджений з будь-якого регіону Росії може брати участь у судовому розгляді його касаційної скарги (для цього телекомунікаційною апаратурою обладнано два зали Верховного Суду та дві спеціальні камери у пересильному СІЗО № 3 м. Москви)².

Таким чином, важливими напрямками реформування судових і правоохоронних органів у частині забезпечення ефективного судового контролю за правомірністю порушення кримінальної справи та попередження порушення прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб є:

— створення, постійне доповнення та безперебійне функціонування єдиного інформаційного простору органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, експертних установ, судів, правозахисних організацій, що дозволить одержувати необхідні дані в реальному часі за горизонтальним і вертикальним напрямками взаємодії;

— розбудова ІТ-інфраструктури правоохоронних і судових органів світового рівня шляхом регулярної оптимізації та модернізації програмного й апаратного забезпечення на основі використання новітніх інформаційних технологій та інших сучасних здобутків науково-технічного прогресу.

В. М. Шевчук, доцент кафедри криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

СИСТЕМНИЙ ХАРАКТЕР ФУНКЦІЙ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Розглянуто актуальні питання, які стосуються функцій тактичних операцій, запропоновано їх класифікацію. Увагу акцентовано на системному характері функцій тактичних операцій, їх взаємозв'язку та взаємодії, що забезпечує оптимізацію процесу розслідування.

Рассмотрены актуальные вопросы, касающиеся функций тактических операций, предложена их классификация. Внимание акцентировано на сис-

¹ Див.: Определение Конституционного Суда РФ «По делу о проверке конституционности части второй статьи 335 УПК РСФСР в связи с жалобой гражданина М. П. Баронина» от 10 декабря 1998 г. № 27-П [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://law7.ru/base77/part7/d77ru7220.htm>.

² Див.: *Авербух В.* Из кинозала суда. Рассмотрение дел ускорят мониторы в тюремных камерах / В. Авербух // Известия. — 2000. — 11 июля. — № 126.